**LAUSUNTO**

Helsinki, 7.3.2022

**EDUSKUNNAN SOSIAALI- JA TERVEYSVALIOKUNTA**

**Viite**: VNS 10/2021 vp

**Asia: Lausuntopyyntö valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta**

*SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 240 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä yli 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.*

Lisätietoja: Edunvalvontapäällikkö Anne Perälahti, anne.peralahti@soste.fi, 050 411 1734

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

**LAUSUNTO**

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry kiittää sosiaali- ja terveysvaliokuntaa lausuntopyynnöstä koskien valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittista selontekoa.

Koska teema on laaja, rajaudumme lausunnossamme käsittelemään perus- ja ihmisoikeustoimintaa digitalisaation ja tiedonvälityksen, koronapandemian, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja köyhyyden sekä ilmastonmuutoksen näkökulmista. Sosiaali- ja terveysjärjestöt tuovat omissa lausunnoissaan lähemmin esille sen, miten ihmisoikeudet toteutuvat heidän kohderyhmiensä näkökulmasta ja esittävät samalla ratkaisuja ja toimia näiden ihmisten oikeuksien turvaamiseksi.

On tärkeää, että kansalaisjärjestöjä kuullaan, koska järjestöt edustavat usein vähemmistöihin kuuluvia ja heikoimmassa asemassa olevia ihmisiä, joiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa esiintyy eniten puutteita. Kansalaisjärjestöjen merkitys on korvaamattoman tärkeä näiden väestöryhmien äänenä, osallisuuden vahvistajana sekä tuen ja avun tarjoajana. Järjestöjen autonomian ja toimintaedellytysten turvaamiseksi SOSTE esittää, että STM:n kansalaisyhteiskuntastrategian päivitys käynnistetään mahdollisimman pian ja valmistelua tulee tehdä yhteistyössä järjestökentän kanssa. Lisäksi valtioneuvoston periaatepäätös kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten edistämiseksi tulee päivittää.

SOSTE kannattaa selonteossa esitettyjä linjauksia ja suosituksia. Selonteossa on melko kattavasti kuvattu perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista kansainvälisesti, EU:ssa ja Suomessa sekä niihin liittyviä kehittämistoimia. SOSTEn korostaa, että esitettyjen toimien toteuttamiseksi on edettävä määrätietoisesti ja sitouduttava niihin. Perus- ja ihmisoikeuksien tilaa ja kehitystä on seurattava aktiivisesti ja linjattuihin toimenpiteisiin on sitouduttava. Huolellista ja johdonmukaista perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointia tulee tehdä kaikessa lainvalmistelussa ja päätöksenteossa, myös talousarvion valmistelussa.

Edellisestä ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta on kulunut seitsemän vuotta. Jatkossa on tarpeen päivittää perus- ja ihmisoikeuksien tilaa tiiviimmin, koska muutokset ovat nopeita sekä kansainvälisellä että kansallisella tasolla. Tästä osoituksena on Venäjän hyökkäys Ukrainaan, joka on rikkonut kansainvälisiä oikeuksia ja ihmisoikeuksia. Vaikutukset tulevat olemaan pitkäaikaisia ja ulottumaan laajasti koko Eurooppaan. Kaikille kotimaastaan pakeneville ja apua tarvitseville tulee tarjota apua ja suojaa. Suomessa kansalaisjärjestöt ovat tarjonneet kanavia sodassa kärsineiden auttamiseksi, ja pystyvät tarjoamaan apua ja tukea myös Suomesta turvaa hakeneille.

Suomessa perinteisesti suhtaudutaan myönteisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista tukeviin instituutioihin, kuten kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja riippumattomiin tiedotusvälineisiin. Myös eduskunnan perustuslakivaliokunnan suorittama lakien perustuslaillisuuden ennakkovalvonta nähdään yleensä toimivana ratkaisuna. Mutta kansainvälisen kehityksenkin johdosta on myös Suomessa varauduttava nopeasti muuttuviin tilanteisiin ja poliittisiin suhdanteisiin perus- ja ihmisoikeusinstituutioita vahvistamalla.

**SOSTEn keskeiset nostot:**

- Esitettyjen toimien toteuttamiseksi on edettävä määrätietoisesti ja sitouduttava niihin. Perus- ja ihmisoikeuksien tilaa ja kehitystä on seurattava aktiivisesti ja linjattuihin toi-

menpiteisiin on sitouduttava. Huolellista ja johdonmukaista perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointia tulee tehdä kaikessa lainvalmistelussa ja päätöksenteossa, myös talousarvion valmistelussa.

- Järjestöjen autonomian ja toimintaedellytysten turvaamiseksi SOSTE esittää, että STM:n kansalaisyhteiskuntastrategian päivitys käynnistetään mahdollisimman pian ja valmistelua tulee tehdä yhteistyössä järjestökentän kanssa. Lisäksi valtioneuvoston periaatepäätös kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten edistämiseksi tulee päivittää.
- Tiedon ja palveluiden lähteille pääsy sekä palveluiden yhdenvertainen saatavuus on turvattava myös silloin, kun henkilö ei itse pysty käyttämään sähköisiä palveluja. Tämä on erityisen tärkeää julkisissa palveluissa, joilla turvataan ihmisen elämälle keskeisten perusoikeuksien toteutumista.
- Sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuutta ja laatua on seurattava systemaattisesti arvioiden niiden toteutumista perusoikeuksien näkökulmasta. Perustason universaaleja ja matalan kynnyksen mielenterveyspalveluja tulee lisätä ja vahvistaa. Maahanmuuttajien sosiaali- ja terveyspalvelutarpeisiin tulee vastata paremmin. On kannatettavaa, että paperittomien henkilöiden terveydenhuolto-oikeuksien laajentamista kiireellisestä välttämättömään hoitoon valmistellaan.
- Selonteossa ei ole esitetty ratkaisuja köyhyyden vähentämiseksi. SOSTE esittää, että perusturvan tasoa korotetaan asteittain kohti viitebudjettien määrittelemää kohtuullisen minimin tasoa. Sosiaaliturvaa on myös selkiytettävä ihmisten näkökulmasta ja helpotettava etuuksien hakemista.
- SOSTE peräänkuuluttaa entistä kunnianhimoisempaa ilmastopolitiikka ja varovaisuusperiaatteen noudattamista. Suomen harjoittama ilmastopolitiikka on oltava sosiaalisesti oikeudenmukaista. On tärkeää seurata ilmastopolitiikan sosiaalisia vaikutuksia ja pyrkiä arvioimaan, miten tavoitteet saavutetaan ilman, että siitä aiheutuu kohtuutonta haittaa millekään ryhmälle. Sosiaali- ja ihmisoikeuspoliittisen näkökulman tulee olla entistä tiiviimpi osa ilmasto- ja ympäristöpolitiikkaa myös Suomessa.

**Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen digitalisaatiossa ja tiedonvälityksessä**

Ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa todetaan, että uuden teknologian käytössä eri väestöryhmien väliset erot ovat huomattavat ja ikääntyneimmistä henkilöistä merkittävä osa ei käytä lainkaan tietotekniikkaa. Selonteossa esitetään, että tiedon ja palveluiden lähteille pääsy sekä palveluiden yhdenvertainen saatavuus on turvattava myös silloin, kun henkilö ei itse pysty käyttämään sähköisiä palveluja. Tämä on otettava vakavasti kaikissa palveluissa, erityisesti julkisissa palveluissa ja niistä etenkin sosiaaliturvassa ja sosiaali- ja terveyspalveluissa. Nimenomaan näillä julkisilla palveluilla turvataan ihmiselämälle keskeisten perusoikeuksien toteutuminen: oikeus välttämättömään toimeentuloon ja sosiaaliturvaan, riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin, huolenpitoon ja oikeus asuntoon.

Perusoikeuksien toteutumiseksi jokaisen on päästävä itselle mahdollisella tavalla palveluita ja etuuksia koskevaan tietoon ja voitava hakea ja käyttää niitä sillä tavalla, joka on itselle mahdol-

linen. Kaikki eivät pysty koskaan käyttämään digipalveluita, eivät edes tuettuina. On myös muistettava, että tukemiseen sisältyy riski itsemääräämisoikeuden menetyksestä ja esimerkiksi taloudellisesta hyväksikäytöstä.

Eläkeikäisiä on Suomessa 1,2 miljoonaa. Heistä 350 000 ei ole koskaan tai kuukausiin käyttänyt internetiä. Etenkin vanhat ihmiset käyttävät kuitenkin paljon julkisia sosiaali- ja terveyspalveluita. Heille on elintärkeää, että palvelut ovat helposti saavutettavia heille mahdollisella tavalla. Myös muiden ryhmien kuin ikääntyneiden on vaikeaa tai mahdotonta käyttää julkisia digipalveluita, esimerkiksi osan maahanmuuttajataustaisista, osan nuorista ja työikäisistä, osan vammaisista ihmisistä.

Suomessa on 2018 linjattu sähköisen asioinnin tavoitetilasta 2022. Linjauksen mukaan viranomaiset ovat velvoitettuja tarjoamaan kansalaisille, yrityksille ja yhteisöille ensisijaisena vaihtoehtona saavutettavia ja laadukkaita digitaalisia palveluja. Viranomaisten on järjestettävä henkilön asemaan, oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvä viestintä ja asiointi niin, että asiakkailla on aina käytettävissä sähköinen kanava.

Kun jotain kanavaa tai palvelumuotoa kehitetään voimakkaasti ja siltä odotetaan paljon, muun muassa tehokkuutta ja säästöjä, muut tiedonsaanti- ja asiointikanavat jäävät helposti varjoon ja julkisten palveluiden yhdenvertaisuus vaarantuu. Huonosti toteutettu palveluiden digitalisaatio voimistaa sosiaalista ja terveyden eriarvoisuutta sekä osallisuuden eriarvoisuutta, jota on jo muutenkin paljon, kuten selonteossa mainitaan. Oikeus tietoon on osallisuutta. Ilman pääsyä tietoon ei saa tietoa oikeuksistaan.

Taloudellisesti, sosiaalisesti ja terveydeltään heikommassa asemassa olevat hyötyvät digitalisaatiosta vähiten. Riski palveluista syrjäytymiseen ja hyvinvoinnin heikkenemiseen on erityisen suuri jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevilla. Tarvitaan aina digitaaliselle palvelulle rinnakkainen tiedonsaanti- ja asiointimahdollisuus ja niille ryhmille kohdennettua viestintää, jotka eivät pysty käyttämään digipalveluita: Kaikkien pitää saada tietoa, niiden kanavien kautta, joita he pystyvät käyttämään, myös nk. perinteisin menetelmin.

On tehtävä kaikki mahdollinen, jotta kaikki he, jotka suinkin kykenevät, pystyvät hyödyntämään digitaalisia palveluita. Kehitettäessä julkisia palveluita tulee kaikissa tilanteissa ottaa huomioon digitaalisista palveluista mahdollisesti syrjäytyvät ihmiset. Tämä on tärkeää, jotta kaikkien perus- ja ihmisoikeudet tulevat huomioiduksi palveluiden kehittämisessä. Digitaalisten palveluiden rinnalla tulee aina tarjota vaihtoehtoisia ja helposti saatavilla olevia palvelukanavia, kuten puhelinneuvontaa ja kasvokkain tapahtuvia vastaanottoja.

**Yhdenvertaisuuden ja oikeusvaltion puolustaminen koronapandemian hallinnassa**

Selonteossa on tuotu hyvin esille koronapandemian maailmanlaajuiset vaikutukset. Koronapandemian seurauksena asetetuilla rajoitustoimenpiteillä onnistuttiin hidastamaan viruksen leviämistä Suomessa, mutta samalla rajoituksilla oli kielteisiä taloudellisia, sosiaalisia ja terveydellisiä vaikutuksia. Erityisesti haavoittuvassa asemassa olevat ihmisryhmät kuten ikääntyneet, vammaiset henkilöt, lapset ja nuoret, vähemmistöihin kuuluvat ja alkuperäiskansa saamelaiset, ovat kokeneet uudenlaisia haasteita tai aiemmat ongelmat ovat korostuneet pandemian aikana entisestään.

Koronapandemian aikana keskeisin terveyteen ja hyvinvointiin liittyvä huoli on ollut itse koronatauti ja sen aiheuttamat terveysongelmat. Pandemian aikaiset rajoitustoimet ja muut taudin ehkäisemiseksi tehdyt toimet ovat osaltaan aiheuttaneet myös toisenlaisia huolia kuten mielenterveysongelmat sekä niiden kärjistyminen johtuen sosiaalisten kontaktien puutteesta.

SOSTE muistuttaa, että mielenterveyspalvelujen saatavuudessa on suuria alueellisia eroja. Ehkäisevällä työllä ja varhaisella avulla pystytään estämään mielenterveysongelmien pahenemista ja pitkittymistä. Perustason universaaleja ja matalan kynnyksen mielenterveyspalveluja tulee lisätä ja vahvistaa. Tämä on erityisen tärkeätä nyt, kun koronapandemia on lisännyt palvelujen tarvetta entisestään. Epidemiatilanteen mielenterveysvaikutuksia on edelleen seurattava tiiviisti, mutta tarvitaan myös panostusta sekä ehkäiseviin toimiin että mielenterveyspalveluihin.

Sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuutta ja laatua yleisesti on seurattava systemaattisesti arvioiden niiden toteutumista perusoikeuksien näkökulmasta.

Perustuslain 19 § 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Paperittomien välttämätöntä hoitoa ei ole Suomen lainsäädännössä turvattu, heillä on ainoastaan oikeus kiireelliseen sairaanhoitoon. Paperittomilla on edelleen vaikeuksia saada tarvitsemaansa terveydenhoitoa. Pääsy hoitoon vaihtelee kunnittain. Onkin kannatettavaa, että paperittomien henkilöiden terveydenhuolto-oikeuksien laajentamista kiireellisestä välttämättömään hoitoon valmistellaan ja näin toimeenpannaan Marinin hallituksen hallitusohjelman kirjaus.

Maahanmuuttajien sosiaali- ja terveyspalvelutarpeisiin tulee vastata paremmin. Maahanmuuttajien terveyttä ja hyvinvointia tulee seurata säännöllisesti ja palveluja kehittää havaittujen palvelutarpeiden perusteella. Kotouttamislain mukaisten kotouttamissuunnitelmien laatimista tulisi tehostaa ja niiden käyttöä seurata paremmin. Kotouttamissuunnitelmien tulee ottaa monipuolisesti huomioon perheiden ja lasten yksilölliset tilanteet ja palvelutarve. Ilman huoltajaa maahan saapuneiden lasten perheenyhdistämistä on helpotettava niin, että jokaisella lapsella on aidosti mahdollisuus perheenyhdistämisen hakemiseen.

**Sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja köyhyyden vähentäminen**

Selonteossa tunnistetaan, että köyhyys on merkittävä ja moniulotteinen maailmanlaajuinen ihmisoikeushaaste. Siinä kerrotaan, että köyhyydessä elävillä henkilöillä on useimmiten muita rajallisemmat mahdollisuudet nauttia esimerkiksi laadukkaasta opetuksesta ja terveyspalveluista ja heidän asumistasonsa on keskimääräistä selkeästi heikompi. Suomen tavoitteena todetaan olevan köyhyyden merkittävä vähentäminen ja lopulta sen poistaminen. Suomi on sitoutunut vähentämään vuoteen 2030 mennessä ainakin puolella niiden henkilöiden määrää, jotka kansallisten määritelmien mukaan elävät köyhyydessä.

Selonteossa ei kuitenkaan tuoda mitenkään esille, millä keinoin tämä tavoite aiotaan saavuttaa, mitä köyhyyden vähentämiseksi on tehty ja mikä tilanne on köyhyyden osalta Suomessa tällä hetkellä.

Köyhyys on viime vuosikymmenenä vähentynyt Suomessa vain vähän. Ilman selvää suunnitelmaa köyhyyden vähentämiseksi, on tavoitteen toteutuminen epätodennäköistä. Suomi ei saa-

vuttanut aiempaa tavoitettaan vähentää köyhyys- tai syrjäytymisriskiin kuuluvien ihmisten määrää, johon se oli EU:n 2020-strategiassa sitoutunut: riskin piiriin tuli kuulua enintään 770 000 ihmistä vuonna 2020.

Vuonna 2019 köyhyys- tai syrjäytymisriskissä Suomessa oli noin 873 000 henkilöä, eli 16 prosenttia väestöstä. Riskissä olevien määrä kasvoi edeltävästä vuodesta noin 17 000 henkilöllä. Pienituloisiin kotitalouksiin kuuluvia henkilöitä – tulot alle 60 prosenttia mediaanista – oli 678 800 vuonna 2020. Lapsiköyhyys koskettaa Suomessa 114 300 lasta.

Selonteossa todetaan, että Suomessa on kaikki maassa asuvat henkilöt kattava perusoikeus- ja sosiaaliturvajärjestelmä, joka lisää vakautta, turvallisuutta ja yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa. SOSTE muistuttaa, että perusturvan taso on kuitenkin matala. Viimeisimmän vuoden 2019 perusturvan riittävyyden arviointiraportin mukaan perusturva ei Suomessa monilla ihmisryhmillä riitä kattamaan kohtuullista minimikulutusta. Kokonaan perusturvan varassa eläviä ihmisiä oli Suomessa vuonna 2020 261 500 henkeä, 4,8 prosenttia väestöstä. Määrä kasvoi edellisestä vuodesta. Erityisesti pitkäaikaisesti perusturvan varassa olevien määrä on kasvanut koko 2010-luvun. Vuonna 2020 heitä oli 104 610, kun 2010 luku oli 61 097.

Meneillään olevan sosiaaliturvauudistuksen tulee vähentää köyhyyttä ja vahvistaa ihmisten oikeutta toimeentulonsa turvaan. SOSTE korostaa, että perusturvan tasoa on korotettava asteittain kohti viitebudjettien määrittelemää kohtuullisen minimin tasoa. Sosiaaliturvaa on myös selkiytettävä ihmisten näkökulmasta ja helpotettava etuuksien hakemista. Nykyisellään etuusjärjestelmä on monimutkainen ja ihmisille vaikeasti ymmärrettävä.

**Ilmastonmuutoksen hillintä ja luonnon monimuotoisuuden puolustaminen**

Ilmastonmuutos ja luontokato uhkaavat muun luonnon ohella myös ihmisen hyvinvointia ja terveyttä. Ongelmien ratkaisu on siis suurissa määrin myös ihmisoikeuskysymys. Jos ilmastonmuutoksen ja luontokadon torjunta ei onnistu, seuraukset voivat olla hyvin vakavia. Suomi on sitoutunut Pariisin sopimuksen tavoitteisiin sekä määrittänyt tavoitteeksi olla hiilineutraali vuonna 2035.

Viimeisimpien tutkimuslaitosten arviointien perusteella Suomella on tarvetta lisätoimiin, jotta hiilineutraaliustavoite voidaan saavuttaa. SOSTE peräänkuuluttaa entistä kunnianhimoisempaa ilmastopolitiikka ja varovaisuusperiaatteen noudattamista. Ilmastonmuutosten seurausten vakavuuden vuoksi on tärkeää varmistaa, että saavutamme epävarmuustekijöistä huolimatta kansalliset tavoitteet.

Ilmastonmuutoksen torjunnassa on kyse ennen kaikkea oikeudenmukaisuudesta. Ilmastonmuutoksen vaikutukset kohdistuvat eniten haavoittuviin ryhmiin, joilla voi olla monin tavoin heikommat mahdollisuudet sopeutua muutokseen. On selvää, että myös maantieteellisesti iso osa ihmisistä altistuu toisia enemmän ilmastonmuutoksen seurauksille. Koska ilmastonmuutoksen kiihtymisen syynä ovat globaalit päästöt, on vastuu ilmastonmuutoksen hillinnästä kannettava globaalisti. Suomella ja suomalaisilla on realistinen mahdollisuus tehdä ilmastotekoja ja näin ollen kantaa oma vastuunsa ihmisoikeuksien turvaamisesta.

Kansainvälisen näkökulman ja riittävien ilmastotoimien ohella on tärkeää edistää, että Suomen harjoittama ilmastopolitiikka on sosiaalisesti oikeudenmukaista. Ilmastopolitiikalla on sosiaali-

poliittisia seurauksia, jotka pahimmillaan heikentävät ihmisten mahdollisuuksia työntekoon, toimeentuloon ja osallisuuteen. SOSTE muistuttaa, että on tärkeää seurata ilmastopolitiikan sosiaalisia vaikutuksia ja pyrkiä arvioimaan, miten tavoitteet saavutetaan ilman, että siitä aiheutuu kohtuutonta haittaa millekään ryhmälle. Sosiaalisesti oikeudenmukainen ilmastopolitiikka tukee ilmastopolitiikan hyväksyttävyyttä, mikä mahdollistaa ylipäänsä ilmastotoimien toteutuksen.

On tärkeää huomioida myös luonnon monimuotoisuus ilmastopolitiikan yhteydessä, sillä nämä kaksi haastetta tulee ja kannattaa ratkaista yhdessä. Monimuotoinen luonto tukee ilmastonmuutoksen torjuntaa ja ilmastonmuutoksen hillintä puolestaan estää monimuotoisuuden köyhtymistä. Luonnon monimuotoisuus on ihmisen terveyttä ja hyvinvointia vahvistava tekijä, jonka edistämiseksi on vielä paljon tehtävää.

Ilmastonmuutoksen torjunta ja luonnon monimuotoisuuden suojelu ovat yhteydessä ihmisoikeuksien turvaamiseen ja toisaalta sosiaalisesti oikeudenmukainen yhteiskunta kykenee vastaamaan ekologisiin haasteisiin. SOSTE näkee, että sosiaali- ja ihmisoikeuspoliittisen näkökulman tulee olla entistä tiiviimpi osa ilmasto- ja ympäristöpolitiikkaa myös Suomessa.